

SON MUTASAVVIF YA DA TEKKE SİZ DERVİŞ The Last Mysticist or Dervish with No Lodge

İlhan Alemdar*

Özet: 1900 yılında Adana’da doğan ve 1970 yılında ölen İsmail Emre, Anne-Marie SCHIMMEL tarafından Yeni Yunus Emre şeklinde adlandırılmıştır. Şiirlerine Varidat’ın Türkçe karşılığı olan Doğuş adını vermiş bu şairin en önemli özelliği, bu şiirleri, kendi iradesi dışında, bir trans, bir vecd halinde dile getirmesidir. Bu trans haline tanıklık edenler veya bizzat İsmail Emre kendisi bu anları anlatır. İsmail Emre, tasavvufa yönelme geleneğinin en son ve belki de en ilginç halkalarından biridir. Bu tarikatsız, tekkesiz dervişin kendine has tasavvuf anlayışında Mansur el Hallaç’ın vahdet-i şuhud, Mevlana’nın Tevhid ve Muhiyiddin ibn-i Arabî’nin vahdet-i vücud öğretilerinin izdüşümleri vardır. Öte yandan İsmail Emre, Yunus Emre’nin devamı olduğu söyler.

Anahtar Sözcükler: Tasavvuf, derviş, İsmail Emre.

Abstract: *Ismail Emre who was born in 1900 in Adana and died in 1970 was named as “New Yunus Emre” by Anne-Marie SCHIMMEL. The most important feature of this poet, who called his poems as “genesis” which means “varidat” in Turkish, is that he voices his poems as trance and ecstasy involuntarily. The people who witnessed this trance state and İsmail Emre himself tell us about these moments. İsmail Emre is the last and maybe one of the most interesting rings of the tradition of mysticism tendency. In his distinctive mysticism intelligence which does not relate to any lodges or dervish orders we observe the influences of the creeds in vahdet-i şuhud by Mansur el Hallaç, Tevhid ve Muhiyiddin by Mevlana and vahdet-i vücud by ibn-i Arabi. On the other hand İsmail Emre says he is the successor of Yunus Emre.*

Keywords: *Mysticism, dervish, İsmail Emre.*

“Babam Kâbeyi yaptı,
taşı aldı dünyadan.
Ben geldim gönül yaptım,
kapısı bütün insan.”

İsmail Emre, Doğuşlar II
Doğan Basımevi, 1965 Adana

İsmail Emre 1900 yılının herhangi bir ay ve gününde Adana’da doğmuş, 14 Ağustos 1970 tarihinde de vefat etmiştir. Kocahocalar olarak bilinen sülâlesi

* Sanat Tarihçisi, Paris.

Adana'ya Harput'tan gelmiştir. Büyük dedesi Emir Halil müderristir. Dedesi Ahmet Efendi ve babası Koca Hoca Hakkı Efendi ise ulemadandırlar. Çok küçük yaşta anne ve babasını kaybeden İsmail'i amcası nalbant şükrü Efendi himayesine alır. 17 yaşına kadar amcasının yanında kalan ve nalbantlık öğrenen Emre, ilerleyen yıllarda kaynakçılığa başlayacak, ölünceye kadar da bu mesleği icra edecektir.

Emre'nin, Maşuk'a giden bu gönül yolunda mürşidi Hafız Halil Develioğlu'dur. İsmail'in Hafız Halil ile ilk tanışması cismen değil manen olmuştur. 1917 yılında gönüllü olarak askerlik yaparken, birkaç kez ihtiyar, beyaz sakallı bir adamın sureti belirir. Hayalini gördüğü insanı asker arkadaşı Hüseyin Efendiye tarif eden Emre, bu zatın Hüseyin Efendinin mürşidi Hafız Halil Develioğlu olduğunu öğrenir. Hafız Halil ile ilk tanışması bu olaydan ancak iki yıl sonra gerçekleşir. Bir hayalle tutuşan ilahî aşk ateşi bu ilk görüşmeden sonra hiç sönmeyecektir artık...

“29 Temmuz 1933'te vefat eden Develioğlu'nun yayınlanmamış bazı şiirleri ve tasavvufî bir risalesi vardır. Şiirlerinde “Hıfzî” ve Meyyitî” mahlaslarını kullanmıştır”. [1]

Mürşidine büyük bir manevî derinlikle bağlı olan Emre, birçok doğuşta da onun adını zikretmiş ya da hep ondan bahsetmiştir.

*“Dost bahçesi gülüyüm,
Hafız Halil kuluyum.” [2]*

*“Vuslat iline çağladım,
Gönlü Halil'e bağladım.” [3]*

*“Sevgili Hafız Develi,
Zahiren öldün öleli,
Batınan bana geldin gelesi,
Kalmadı gönlümün asla emeli.
Hiç cihana gelmedi böyle veli,
İki cihan zahir oldu ben Halil'i seveli.” [4]*

Doğuşlar ve Vecd Hali

Şiirlerini yazmayıp söylediği için, İsmail Emre'ye halk şairi diyebiliriz. İsmail Emre, kendi şiirlerine varidatın Türkçe karşılığı olan doğuş ismini vermiştir. İsmail Emre'yi diğer halk şairlerinden ayıran en önemli nokta, söylediklerinin kendi iradesinin eseri olmamasıdır. Emre doğuşları söylerken kendinde değildir. Bir vecd, bir trans halindedir. İsmail Emre'ye göre kendisine bu doğuşları söyleten ilahî kudrettir.

Kendi deyimiyle, o “bu hâlin hâkimi değil, mahkûmudur”.

Doğuş söylenmeye başladığında, eğer Emre'nin yanında birileri varsa, not alırlar, yoksa söylenen doğuş kaybolur gider.

“Doğuş geleceği veya doğacağı zaman, İsmail Emre'nin rengi hafifçe sararır ve sol elmacık kemiğinin üstündeki deri muntazam fasıllarla seçirirdi. Nihayet İsmail Emre kendine mahsus bir besteyle doğuş söylemeye başladı. Hazır bulunanlardan yazı yazmayı sevenler doğuşu defterlerine ya da bir kağıda zaptederlerdi. Şiiri tam zaptedemeyenler eksik yerleri birbirlerinden tamamlarlardı. Beste icabı ses veya hece uzatmalarından anlaşılmayan yerleri İsmail Emre kendisini saran o “hâl” geçmeden sıcağı sıcağına tamamlardı”. [5]

Doğuşlara Anne-Marie SCHIMMEL de tanıklık etmiştir. “Yunus Emre'nin tipik örneklerini bugünkü Türkiye'de görüyoruz. En ilgi çekicisi Yeni Yunus Emre denilenidir. Yeni Yunus Emre bir kaynakçıdır. 1940'tan beri kendisine zaman zaman ilham gelmektedir. Bizzat ben böyle iki şiirin (bunlara doğuş diyorlar) nasıl doğduğuna şahit oldum. 15 Aralık 1955'te ısıtılmamış bir otomobille Konya yolundaydık. Dışarıdaki sıcaklık aşağı yukarı eksi üç dereceydi. Şoförün yanında oturan Emre, doğuşları birdenbire besteyle okumaya başladı. Birlikte seyahat eden beş yolcudan biri mısraları yazdı. Yirmi dakika zarfında, halk şiiri tarzında hece vezniyle, İsmail Emre'nin tercihen kullandığı “aaxa” kafiyeye şemalı iki uzun şiir meydana geldi. Ve aynı zamanda olayın manevi heyecanı ile arabanın içi öyle ısındı ki pencereler kalın bir buğu tabakasıyla örtüldü. Biz geri kalan doksan kilometreyi Konya'ya kadar hiç üşümeden aldık. Emre ne söylediğini hiç hatırlamıyordu.” [6] Bu ruh halini, bu manevi yoğunlaşmayı Emre şöyle anlatıyor:

“Doğuş söylemeden evvel bana tatlı bir ağırlık geliyor, vücudumda bir cereyan hissediyorum. Bu cereyan beni bir kaç sefer elektrik çarpar gibi sarsıyor. Ondan sonra ne dünya, ne ahiret, ne bilgi, ne görgü, ne işitgi, ne de duygu kalıyor. Bu hali hiçbir lisan tarif edemez. Doğuşu söyleten kudrette yok olmasam söyleyemem. Akl-ı cüz akl-ı külle yaklaşır, akl-ı küll söyler. Bu hâli anlamak için o hâlde hâllenmek lâzımdır. Aşkî ancak aşk anlar. [7]

Emre'nin bu doğuşların nasıl tecelli ettiğini anlatan çok güzel bir doğuşu vardır.

Elimde değildir bu doğan doğuş,

Çalışsan tutulmaz gökte uçan kuş

Söyler iken bilmem, kulağım duymaz

Gözümü açarım, bakarım doğmuş.

Hiç aczimden başka, benim kârım yok,

Şükür aşktan gayri hiçbir varım yok.

Dertlerimin başı daim inilti,

İki dünya için âhû-zârım yok.

*Bilmem nerden oldum derde giriftar,
Dünya ve ahiret bu başıma dar.
Makbûl oldu dilek, arzû, emelim,
Aldı kabul etti, istedi Gaffar.*

*Ellerinde etti beni oyuncak,
Bazı yüksek eder, bazı da alçak.
Alır bu dilimi bana söyletir,
Kendi sözü ile bana Enelhak !*

*Diyen, duyan kendi, ben bir vasıta,
Anlamayan der ki eyledi hata.
Ancak bu aşk ile biçare Emre,
Kendini götürüp Mâşûka sata.[8]*

Emre bu şiirinde görülmeyen, hissedilen, bir dünyadan söz etmektedir. Tasavvufa göre nasıl ki insan her şeyi ışık aracılığıyla görürse, insanın kalbine de her şey Allah aracılığıyla görünür. Kâlp gözlerinin gördüğü “hal” için kullanılan başlıca metafor aşktır. İsmail Emre, her şeyden önce kalp gözünün gördüğü hâlleri anlatmaktadır. Bunu da manevi bir aşk ve sarhoşluk içinde “doğurarak” yapmaktadır.

“Söyler iken bilmem, kulağım duymaz/gözümü açarım bakarım doğmuş”.

Yukarıdaki şiirde, maddi olan bu dünyaya ait kâr, var, dert gibi imgeler aslında Emre'nin kalp gözü ile algıladığı dünyayı anlatmak için kullanılır. Acizliğinden başka hiç bir kazancı ve Allah aşkından başka hiç bir varlığı olmayan bir biçaredir söyleyen. İsmail Emre için ne “bura” ne “ora” vardır. Çünkü hakiki varlık, Allah'ın bir vechidir. Dünya ve ahiret ona dar, sıkıcı gelmektedir. Allah'a ulaşma hali ve söyledikleri onun iradesinin eseri değildir. O tabir yerindeyse bir oyuncaktır. O ilahî kudret onu bazen bu vecd haline getirerek, sarhoş ederek yükseltir, bazen de bu halden çıkartarak alçaltır. Ona “Enelhak” dedirten, söyleyen, duyan, acı çektiren, şifa veren de hep odur. Âşık Maşuku temaşa ederken, çevresindeki dünyayı hissetmez, görmez olur. Âşık bu haldeyken, kendinden geçen sarhoş gibi duyular dünyasını aşar. Emre hemen hemen bütün şiirlerinde olduğu gibi, burada da mani tipi kafiyeye düzenini aaxa/bbxb/ccxc... ve tam kafiyeyi kullanmıştır.

İsmail Emre ve Tasavvuf

Emre düşünceleriyle klasik mutasavvıflarla arasına mesafe koymaktadır. Bilindiği gibi mutasavvıflar gerek nazım gerek nesir olarak söylemek istedikleri tasavvufî kelâmı biraz da şeriat korkusuyla dolaylı yollardan ve rumuzlarla ifade yolunu seçmişlerdir.

XII. yüzyıldan itibaren tasavvufa olan yoğun ilgi bir kurumsallaşmayı dayatmış ve tarikatlar ortaya çıkmışlardır. X. yüzyıldan bu yana “manevi hayatın”, “mana dini”nin fenomenlerini yorumlamak için kullanılmaya başlanan rumuzlu üslup, tabir yerindeyse ekolleşmiş, yani tasavvufî kelâmın sembolizasyonu gerçekleşmiştir.

İsmail Emre, tasavvufî içe yönelme geleneğinin en son ve belki de en ilginç halkalarından biridir. Emre’nin tahsili okuma yazma bilmekle sınırlıdır. Bir bakıma yarı ümmidir. Buna rağmen söylediklerini okuyunca muazzam bir literatürle karşılaşırız. İslâmî geleneğin halk arasında sözlü aktarımını göze alsak dahi, İsmail Emre’nin söylemi -ki ben bunu tasavvufî iç döküşler olarak adlandırıyorum- bu geleneğin dışına taşan öğeler barındırmaktadır. O bir terkiptir. Halk şairidir, doğuşları halk şiirinin basit, sade, yalın özelliklerini taşımaktadır. Halk mutasavvıfıdır, dizelerinden fişkırın tasavvufî kelimeler yüzlerce yıllık bir geleneğin izlerini taşımaktadır. Filozoftur, doğuşları ve sohbetlerinden çıkan tasavvufî öğreti de yine köklü bir geleneğe dayanmakta, birçok mutasavvıf düşünürün izdüşümünü yansıtmaktadır. Aydındır, yaşadığı zaman birimi içinde dünya ve memleket sorunlarıyla ilgilenmiş, çözümler aramıştır.

Emre, “ölmeden evvel ölmek”, aşk ile gidilir, yol gibi değil”, “dinleri ayrılrsa yolları birdir”, arayanlar arar seni her dinde”, “bütün bilgi aşktan doğar” derken, içsel hazlardan, manevî kardeşlikten ve tasavvufî evrensel bir içe yönelmeden bahsetmektedir. O aynı zamanda Polymnia Athanasiadis’in dediği gibi “tarikatsız bir derviş, ilahî aşkla yanıp tutuşmasına rağmen din bağından kurtulmuş bir emredir.

“Tevhidde ne din farkı vardır, ne de mezhep. Din Allah’a giden bir yol değil midir? Şu halde, gerek Musevilik, gerek Hıristiyanlık, gerekse Müslümanlık bu yolun birer merhalesidir, sonu, yani gayesi değildir. Madem yol dinden öteye gitmektedir, o halde bu yolun sonunu bulmaya çalışalım.” [9]

*Dostum! Seni çoğu arar camiden,
Bulmak ister, kilisede cem eden;
Seni bilmez, ikisine çok giden,
Bir bilenden okunmalı bu kitap,
Kimi arar Kudüs ile Mekke’den.
Kimi arar Hay Hüy ile tekkeden;
Seni bilir her kayıdı terkeden;
Yetişmez mi arayana bu cevap?
[...]*

*Kimisi der: lâzım bize tarikat,
Bulmak ister o, karanlıktan necat
Meydandadır, bunların aklı sakat.*

*Dünya, gibi bunlar da bütün serap
[...]
Birçoğunun bütün arzusu “Uçmak”,
Birçoğunun “Tamu” odundan kaçmak;
Aklın ermez nasıl kaçarsın ahmak?
Gözün görmez, doğmuş iken âfıtâb.
Âşık bilmez, ne cennet, ne tamuyu,
Bilen için, bunlar bir dipsiz kuyu.
Daim içer “ilmi ledün” den suyu,
Çekmek için, lâzım elde bir dolap.
Âşık olup dolabı çevirmeli,
Bu bilinmez sırra akıl ermeli,
Bir bilen var, akli ona vermeli.
Emre, dersin, kolay ise durma yap. [10]*

Emre, zengin bir manevi yaşamın yanı sıra, günlük hayatla da meşgul olmuştur. Çoğu mutasavvıf ya da tarikat mensubunun yaptığı gibi, bu dünyadan el etek çekip yalnızca ahiret özlemi/düşüncesiyle tefekküre dalmamış, yaşadığı çağa da uyum sağlamış, dünyevî meselelerle ilgilenmiş bir modern zamanlar dervişidir.

Sohbetlerinde, dil, adalet, savaş-barış, milliyetçilik, kadın- erkek eşitliği, teknoloji, iş hayatı, enerji, içki, sigara gibi konular sık sık tartışılmış ve bunlar doğuşlara da yansımıştır.

*“Bak nasıl terakki eyledi dünya,
Çıkmak istiyorlar Merih’e, Ay’a
Toprakta bilgi yok, ettiren insan
Uyan ey sevdiğim, ne anlar kaya.” [11]*

*“Eğer kim sevmezse yurdu vatanı,
Kalbine koymuştur vahşi hayvanı,
Siper etmek için dökmüş akıtmuş,
Sayısı bellisiz şehitler kanı” [12]*

*“Eğer bir kahve olsa, semadan iner İsâ,
Rengini seyrederse, Tûr’u terkeder Musa.
Eğer olursa acı, İçenler olur hacı,
Ali bir yudum aldı, yere attı kılıcı.” [13]*

Emre’nin tasavvuf anlayışı çağımızdaki maddî gelişime uyumuş çok yönlü bir tefekkür sistemidir. Tefekkür olmadan tevhidin olamayacağını, tüm dünya

ilimlerinin tefekkürden doğduğunu, bu dünyaya ait meselelerle uğraşır, yaşamımızı idame ederken, “ilahî hakikati arayıp onda yok olmayı anlatmaktadır. Onun ifade ettiği tasavvuf, insanın iç ve dış dünyasını güçlü bir rabitayla o “ilahî kudrete” ulaştırmaktadır. “Bu manevî tefekkür hayatı, bir meyvenin içine maddi terakkiyat da onun kabuğuna benzetilebilir. Bu takdirde, aşikâr bir hakikattir ki, kabuksuz kalan meyve çürüyüp kokar, içsiz kabuk ise kof bir görünüşten başka bir şey olamaz”. [14]

XVI. yüzyıldan itibaren gayet popülerleşen tarikatlar, bir “evliyalara tapma kültürü” yaratmışlardır. Evliyaların, ermişlerin, dedelerin, babaların türbelerinin çevresinde bir hac pratiğine dönüşen bu uyarlama, aynı zamanda eski/klasik tasavvufun değer ve niteliklerinden giderek uzaklaşmanın da bir başlangıcıdır.” [15]

İsmail Emre ve Gelenek

Bu tarikatsız, tekkesiz dervişin kendine has tasavvuf anlayışında Mansur el Hallac’ın vahdet-i şühud, Mevlâna’nın Tevhid ve Muhiyiddin ibn-i ARABÎ’nin vahdet-i vücûd öğretilerinin izdüşümleri vardır.

*“Mihrap edilir beden,
Kalmaz ne sen ne de ben.
Aman tarif eyleme
Bu hâlleri bilmeden.”*

*“Bu hâl daim aşikâr,
Bilen bilmeyen arar.
Ehli olmayan görse,
Neylesin, eder inkâr”. [16]*

*“Ne kadar methetsek, œ...
“Hakikat” hiç pas tutmaz.
Bu “gönül ağacı”nda
Her kuş yuva yapamaz.” [17]*

*“İçi Mevlâ, dışı kuldur,
Tasavvufta bu usûldür.
Kaşlarının Hak ortası,
Dost eline doğru yoldur.
[...]
Söyleniyor bazı hali,
Kalmamıştır bir hayali,
Aşkta fani olanların*

*Mevlâ'yadır hep visâli." [18]
"Gizli sırlar bize oldu aşikâr,
Gördük iman ettik, kalmadı inkâr,
Fâni olan bilmez zarar ile kâr,
Tamuda ağarmış siyahımız var." [19]*

*"Mevlâm! koyma bende aşk-ı mecazi,
Onun için ben ederim avazı.
Bana nasib eyle gönül Hicazi,
Bu benlikle sana varır mıyım ben?" [20]*

İsmail Emre, Yunus Emre'nin devamı olduğunu söyler.

*Dostu anlayınca, dürdük defteri,
Can gaib olunca gördük dilberi,
O Yunus Emre'nin olduk mezeri,
Meydana çıkardık gizli esrarı
[...]
Bilenler bilir ki onun diliyim
Hızır'la İlyas'ın tutan eliyim
Bazı akıl olur, bazı deliyim,
Dirisi dururken arar mezer.
[...]
Bir zaman ben baktım Yunus Emre'den,
Her daim diridir benden emreden,
Battı ise çıktı âşık Emre'den
Dirisi dururken ararlar mezer. [21]*

Gerçekten de İsmail Emre, bazı yönlerden Yunus Emre'nin devamı sayılabilir. Örneğin Yunus Emre şiirlerinde sık sık kendisini söyletenin Allah olduğunu, onun dilinden söylediğini vurgular.

*"Yunus sana tutdi yüzin, unutdi cümle kendözin
Cümle sana söyler sözin, söz söyleten sensin bana" [22]*

*"Yunus değil bunu diyen, kudret dilidir söyleyen.
Kâfir ola inanmayan, evvel ahir heman benem." [23]*

*"Yunus bilmez kendi halin, Calab'dur söyleyen dilin
Bir nicesi yeni gelin ak değirmi yüzler yatur." [24]*

İsmail Emre de tıpkı Yunus Emre gibi, Hak kelâmı söylediğini, kendisini söyletenin ilahi kudret olduğunu ifade eder.

*“Vücutum oldu Burak,
Nurdur, görünür toprak,
Emre geçer kendinden
Dilinden söyleyen Hak.” [25]*
*“Diyen duyan kendi, ben bir vasıta
Anlamayan der ki eyledi hata
Anca bu aşk ile biçare Emre
Kendini götürüp maşuka sata.” [26]*

İkisi de mutasavvıftır. Aralarında bulunan yedi asırlık bir zaman farkına rağmen, kullandıkları dil, konular hemen hemen aynıdır. İsmail Emre'nin doğuşlarının kaynağında da din, tasavvuf, hümanizm ve günlük hayat vardır. Yunus Emre'de klasik tasavvufun tüm özellikleri gözlemlenirken, İsmail Emre'de ise tefekkür ön plana çıkar. Kesin ve klasik biçimleriyle ibadet, yani ibadetin şekli kısmı/yönü o kadar önemli değildir. Yunus Emre'nin lirik tasavvufi üslubuna İsmail Emre'de de rastlarız.

*“Emre tutuşmuştur külü neylesin
Hayatı hazmetti ölü neylesin
Gözünün şahından aldı kokuyu
Dikene bürünmüş gülü neylesin.” [27]*

*“Her şafakta açılıyor, bad-ı sabah mıdır bu?
Can gözleriyle görene, gam mı ferah mıdır bu?
Bürünmüş bir ete tene kul mu Allah mıdır bu?
Aşkına düşmüş yanıyor, bilmem günah mıdır bu?” [28]*

Doğuşlar hece vezninde olmalarına rağmen, hece vezniyle söyleyen diğer âşıkların şiirleriyle karşılaştırıldığında, içerik, kurgu, üslup ve anlam yönünden çok daha gelişkin ve karmaşıktırlar.

*“Tecelli-i zatına olurlar hayran,
Görünce tutulur nutk eden lisan,
Senin cemaline dayanmaz her can,
Bilen bilmeyene nasıl anlatsın...” [29]*

*“Zevk ile değildir, ah ile buldum,
Kendi rızam ile sarardım soldum,
Katre-i acizken toprak üstünde,*

Bilmem nasıl oldu deryaya doldum.” [30]

*“Bütün azalarım oldu istila,
Canımdaki kanım çağırır, Mevla!
Nefsım zebun oldu, kalmadı düşman,
Zümrüt kuşu geldi kondu bu dala” [31]*

İsmail Emre, Ali İzzet (1902-1981) ve Aşık Veysel (1894-1973) aynı dönemde yaşamış şairlerdir. İsmail Emre tasavvufî şiirler söylerken, Ali İzzet ve Aşık Veysel ise daha çok din dışı konuları tercih ederler. Fakat söyledikleri şiirlere dikkatlice baktığımızda, benzer ifade ve temalara rastlarız.

*“Kimin meftunuyum kimin mecnunu
Anlaşılmaz böyle bir hal var bende
Tabirsiz ürüya keşfettim bunu
Sevgi bende sevda bende yar bende
Her nereye baksam onu görüyom
Aynaya bakarsam beni görüyom
Yayılmış damarda kanı görüyom
Yerleşmiş cesette sır bende” [32]*

*“Çeşitli çiçekler yeşil yapraklar,
Renkler içinde nakşını saklar
Karanlık geceler aydın şafaklar
Uyanır cümle 'alem sen varsın orda
[...]
Veysel'i söyleten sen oldun mutlak
Gezer daldan dala yorulur ahmak
Sen ağaç misali biz dalda yaprak
Meyva çekirdeksin sen varsın orda” [33]*

*“Bir Allah'ı tanıyalım
Ayrı gayrı bu din nedir ?
Senlik benliği nidelim
Bu kavga döğüş kin nedir.
Issız dünyayı doldurdu.
Kendini kula bildirdi
Kaabil Haabil'i öldürdü
Orta yerdeki kan nedir?” [34]*

Doğal olarak İsmail Emre çağdaşı olan bu iki şairden farklıdır. Emre sistemli bir şekilde her şiiri ile tasavvufî bir konuyu, tasavvufun bir yönünü

anlatmaktadır. Aslında bu hal onun şiirlerinin bilgi yönüdür. İsmail Emre tasavvufu tüm ayrıntıları ile anlatma çabası içindedir. Bu nedenle doğuşlar tasavvufu anlatan kitap gibidirler. Bir halk şairi için alışılmadık bir özelliktir bu.

Sıtkı (1896-1961) da İsmail Emre'nin çağdaşı bir şairdir. "Eldeki şiirleri koşma tarzında ve 7,8, 11'li hece kalıpları ile yazılmıştır. Kadirî tarikatına intisap eden, şiirlerinde tarikatını ve şeyhini metheden, bu şiirlerini tarikat toplantılarında ilahi türünde okuyan Sıtkı'nın Tekke şiiri geleneğine mensup bir şair olduğunu söyleyebiliriz." [35] Sıtkı eğitilidir, Emre ise ümmi, Sıtkı bir tarikata bağlıdır, Emre ise tarikatsiz. Şiirlerini karşılaştırdığımızda içerik olarak yüzeysel bir benzerlik gösterebilir de İsmail Emre'nin doğuşlarındaki derinliğe Sıtkı 'da rastlayamayız. Tasavvufî sembollerle süslü de olsa, Sıtkı'nın şiirleri bir nevi methiyedirler.

*"Kurtulmadı gönül nefesin elinden
Ben nere gideyim halkın dilinden
Nur Ali Baba'nın bahr ü gülünden
Taştı aşkın zikri ummamı geldi. "*

*" O Bağdat'ın elleri
Burcu kokar gülleri
Çağır eder elleri
Şeyhim Abdulkadir'in "*

*"Tarikatın bünyadı
Damarda mevcut tadı
Muhiddin'dir öz adı
Pirim Abdulkadir'in " [36]*

Zeynel Uslu Baba (1914-1990) İsmail Emre gibi tasavvufî şiirin en son temsilcilerindendir. O da herhangi bir eğitim almamış, kendi kendini yetiştirmiştir. Aruz veznini de kullanan Sıtkı'nın aksine yalnız hece vezniyle söylemiştir. Üslup olarak Emre'ye Sıtkı'dan daha yakındır. O da Emre gibi ses benzerliklerini uyak olarak kullanır. Fakat bu şiirler içerik ve teknik olarak zayıftırlar. Ayrıca, aşağıdaki dörtlükler gibi istisnalar olsa da, genel olarak Zeynel Uslu Baba'nın şiirlerinde lirizm yoktur.

*"Zararı kârım
Sırrı esrârım
Yâr-u ağyarım
Sensin Allahım "*

“Zeynel’e acıyıp merhamet eyle
Başka kapı var mı açıkça söyle
Virane gönlüme bir nazar eyle
Bileyim her türlü hallerde seni.” [37]

Görüldüğü gibi, İsmail Emre’nin gerek tasavvuf şiiri, gerekse halk şiiri geleneği içinde tartışmasız bir yeri vardır. O bu yazıda anlatmaya çalıştığımız özellikleri ile tasavvuf şiiri geleneğimizin Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Nesimî gibi mihenk taşlarından biridir.

İsmail Emre’nin şiirlerinde Biçim ve Dil Özellikleri

İsmail Emre’nin sözlü edebiyat ürünü sayılabilecek şiirlerinde, doğal olarak göz uyağı söz konusu değildir. Kulakta hoş bir uyum bırakan her ses benzerliği uyak olarak kullanılmıştır.

*Yine yapılan düğün
Âlemler bizi görsün*

dizelerinde “düğün” ve “görsün” ya da

*Durmaz geliyor ilham
Gönlümü sen temiz et
Canan ben orada kalam*

dizelerinde “ilham” ve “kalam” sözcüklerinde olduğu gibi bir ad bir eylemle;

*Çiçek ekildi taze,
Kokusu geldi bize,
Bu çiçeğin kokusu,
Şarkı ile garbı geze*

dizelerinde ise, bir zarf bir zamir ve bir fiil alan sözcüklerdeki ses benzerliği uyak olarak kullanılabilmiştir.

Kimi zaman,

*Halk esrarı kapalı,
Bu hâl âşıklar malı
Bilmeyen durmaz söyler
Bilen der mi bu hâli?*

dizelerinde olduğu gibi, “ı” sesi “i” sesi ile ya da

*Aşk bize yazdırdı kitap
Bizi dışına etti kap
Bu hale aldanmayalım
Resmimizi ettirdi tab*

dizelerinde olduğu gibi, “b” sesi “p” sesi ile,

*Ezelden budur âdet
Bilmeyenler görür bed
Ahmed inkâr edildi
Okuyor iken ayet.*

dizelerinde “t” sesi “d” sesi ile ya da

*O bakmaz karasına
Yarar dost yarasına
İçtikten sonra çaresine*

dizelerindeki gibi, “a” sesi “e” sesi ile uyak yapılabilmektedir.

İsmail Emre’nin şiirlerinde uyak kurallı bir uyak, bir çağrışım ögesi değil, sadece şiir içinde bir ses durumudur. şiirlerde genellikle aaxa-bbxb-ccxc... şeklinde “mani tipi uyak diye adlandırılan uyak düzeni ve tam uyak gözlemlenir. Bazen yarım uyak da kullanılmıştır. Örneğin:

*Hak dilinden söyledi
Bize rahmet eyledi
Aşkın “kelâm” halini
Şükür bizlere dedi*

dizelerinde di’ler redif ve e sesi ile yarım uyak yapılmıştır. Tunç uyak dediğimiz uyak çeşidi de oldukça sık karşımıza çıkar.

*Kim ki yüzüne bakar,
Yüzü parlar sanki kar
Kim ki aşka tutuldu,
Candan dünyadan bıkar*

*İşit sen olma deli,
Hakkı gör bırak eli,
İki ciham yıkar,
Dost saçının bir teli.*

Emre İkrar, igvâ, âgâh, tab’ gibi Arapça, Farsça sözcükleri ya da “secde-i Rahman” gibi Farsça tamlamaları sürekli kullanmıştır. Sık sık da, “Nefhatü min râhi” örneğinde olduğu gibi ayetlerin Arapçasına da yer vermiştir. Ama genellikle, dil halkın konuştuğu dildir. Deblek, soyunuk, ıgramak, eylemek, sıvak, bakışyın, gülüşüyün, ulmak, bider gibi sözcükler kullanarak, Adana ağzından da bir hayli yararlanır. Doğuşlarda halk ağzının tüm özellikleri korunmaktadır. Sattırın, dağladın, çağladın, geldin, yapıng gibi ifadeler halk ağzının söyleyiş özellikleridir.

Kısaca, İsmail Emre’nin şiirleri halkın kullandığı günlük dil ile birlikte, dini bilgiler ve bu bilgilerden kaynaklanan Arapça ve Farsça sözcükleri de içermektedir.

Sonuç

İsmail Emre, yaşadığı süre zarfında anlaşılammıştır. Çevresinde oluşan bir dostlar topluluğundan başka, onun “hâl”ini anlayan maalesef çıkmamıştır. Gariptir, İsmail Emre birkaç istisna dışında hiçbir aydın, edebiyatçı ve sosyoloğun da dikkatini çekmemiştir! Böyle ilginç bir fenomen ya ihmal edilmiş ,ya da yadsınmıştır.

Dönemin neredeyse “resmi” eleştirmeni Nurullah Ataç, Emre’yi tanımadan, doğuşlarını okumadan, incelemeyen duyduklarıyla yetinip hükmünü verir.“Ben o şiirlerin ilahî bir ilham eseri olduğuna inanmıyorum”. [38] Diyanet İşleri Başkanlığı da aynı şekilde düşünüyor olsa gerek ki vaizlerini İsmail Emre tehlikesine karşı uyarmak için bir broşür yayınlar.

İsmail Emre’nin doğuşlarının günümüze kadar ulaşmasını Adana Erkek Lisesi Edebiyat öğretmeni şevket Kutkan’a borçluyuz. Kutkan, 1946 yılında Emre’nin çevresine katılmış, o tarihten itibaren de doğuşların zaptedilip korunması ve yayınlanmasıyla bizzat uğraşmıştır. Fakat Emre’nin “hâl”ini idrak edip gönül veren, doğuşların önemini kavrayarak ilk bilimsel çalışmayı yapan Polymnia Athanasiadis’tir. Doğuşları ve Emre’yi anlatan ayrıntılı bir önsözle, doksandan dokuz doğuşun çevirisinden oluşan bu hacimli çalışma 1991 yılında Atina’da yayınlanmıştır.[39]

Sonnotlar:

- [1] Konuşmalar, aktaran şevket Kutkan, sayfa 14/B
- [2] İsmail Emre, Doğuşlar I, 2. doğuş
- [3] a.g.e., 3. doğuş
- [4] a.g.e., 1. doğuş
- [5] Konuşmalar, aktaran şevket Kutkan, sayfa 2
- [6] Anne-Marie SCHIMMEL, İslamın Mistik Boyutları, Çeviren Ergün Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, sayfa 328
- [7] İsmail Emre, Doğuşlar II, Doğan Basımevi, 1965 Adana, s. 8-9-10
- [8] D. II 596 (21-5-1957)
- [9] D. II, sayfa 32
- [10] D. I 261 (28-10-1943)
- [11] D. II 123 (24-12-1952)
- [12] D. II 163 (22-8-1953)
- [13] D. I 1010 (22-3-1948)
- [14] D II, sayfa 19-20
- [15] Yvon Bastard, Aperçu sur le soufisme, INALCO, 1990, Paris, sayfa 41-42
- [16] D. II, sayfa 40-41
- [17] D. II, sayfa 41
- [18] D. II 237 (8-2-1954)
- [19] D. II 426 (5-5-1955)
- [20] D. I 447 (24-9-1944)
- [21] D. II, sayfa 14-15

- [22] A. GÖLPINARLI, Yunus Emre Divanı ve Risaletü'n-Nushiyye, sayfa 49, Der yayınları, İst 1991
- [23] a.g.e., sayfa 113
- [24] a.g.e., sayfa 190
- [25] D. II 933 (18-9-1960)
- [26] D. II 596 (21-5-1957)
- [27] D. II 808 (21-1-1960)
- [28] D. II 1053 (3-11-1961)
- [29] D. I 1 (30-4-1951)
- [30] D. II 345 (15-11-1954)
- [31] D. II 300 (28-4-1954)
- [32] Aşık Veysel, Ali Püsküllüoğlu Türk Halk şiiri Antolojisi, sayfa 484, Bilgi yay., 1975 Ankara
- [33] a.g.e., sayfa 485-86
- [34] Ali İzzet, a.g.e., sayfa 504
- [35] Abdurrahman GÜZEL, Dini, Tasavvufi Türk Edebiyatı, Akçağ yay., Ankara sayfa 481
- [36] a.g.e., sayfa 481
- [37] a.g.e., sayfa 484
- [38] Konuşmalar, aktaran şevket KUTKAN, sayfa 10-11
- [39] Polymnia Athanassiadis, İsmail Emre PNOES, Domos yay., 1991 Atina